

דער ייד וואָס האָט חרובֿ געמאַכט דעם טעמפל אַברהם רייזן

אין דעם קליינעם ווילידזש, וווּ איך האָב זיך געפֿונען אויף מיין וואַקאַציע, איז דער אַמעריקאַנער בירגער הענרי ראָוז געווען מיינער אַ שכן. דאָס הויז, וואָס ער האָט פֿאַרמאַגט, איז געשטאַנען נעבן מיין האַטעל. ער וווינט שוין אין דעם דאָזיקן ווילידזש שיינע עטלעכע יאָר, מאַכט גרינג זיין לעבן און האָט אַ סך צייט צו פֿאַרברענגען.

אמת, ניט מיט יעדערן וועט ער פֿאַרברענגען. ער איז שטאַלץ מיט זיין אַמעריקאַניזם, קען פּמעט אויף אויסנווייניק דעם טעקסט פֿון דער אַמעריקאַנער קאָנסטיטוציע, ווייסט די נעמען פֿון אַלע סענאַטאָרן און פֿון די געהויבענע רעפּובליקאַנישע קאָנגרעס־לייט און רופֿט זיי אַפֿילו הינטער די אויגן מיטן טיטל "האַנאָרייבל".

זעלבסטפֿאַרשטענדלעך, אַז פֿון אַמעריקע האַלט ער זייער שטאַרק און לאָזט אויף אַמעריקאַנער אינסטיטוציעס ניט פֿאַלן קיין שטויבעלע.

אַ גליק איז, וואָס הענרי ראָוז איז נאָך אַלץ לייכטער צו רעדן ייִדיש איידער ענגליש. דערפֿאַר רעדט ער מיט מיר טאַקע מאַמע־לשון, נאָר אַז דער געשפרעך קומט פֿאַר דרויסן און אַז אַן אמתער אַמעריקאַנער גייט פֿאַרביי, האַקט ער איבער דעם שמועס, גריסט זיך אויף אַ ריינער ענגליש מיטן דורכגייער: "האַז דו יו דו, מיסטער נעלסען? ווערי נייס די — באַט מייבי ט'וויל ריין לייטער"... אַפּגעזאָגט דעם פּסוק און באַקומענדיק פֿון דעם אמתן אַמעריקאַנער אַ צושטימונג, אַז "יעס", צי "מייבי", ווענדט ער זיך שוין ווידער צו מיר אויף ייִדיש און דערקלערט מיר, ווער דער נעלסען איז און ווי אַזוי ער איז מיט אים באַפֿריינדט. נאָך דעם דערציילט ער מיר, אַז איבערהויפּט לעבט ער זייער גוט מיט די אַמעריקאַנער. "זיי זיינען זייער פֿיינע מענטשן" און ער זאָגט מיר נאָך דעם אַ סוד אויפֿן אויער:

— בעסער, ווי אונדזערע יידן —

קען מען דאָך מיינען, אַז הענרי ראָוז איז, חלילה, אַ שונא־ישראל, מוז מען אים גלייך רעהאַביליטירן פֿון דער דאָזיקער באַשולדיקונג. פֿאַרקערט, ער איז אַן אַוהב ישראל. אָבער טאַקע טראָץ זיין ליבע זעט ער אויך זייערע חסרונות.

דער ערשטער חסרון זייערער איז, וואָס זיי אַמעריקאַניזירן זיך שווער.

— זייער שווער! — זיפֿן ער אַרויס, און מ'זעט ממש, אַז עס קאָסט אים אַ שטיק געזונט.

איך בעט ביי אים אַ ביישפּיל, ווייל מיר דאַכט זיך, אַז די ווילידזש־יידן זיינען שוין צו פֿיל אַמעריקאַניזירט.

ברענגט ער מיר לדוגמה אַ מעשה מיט אַ טעמפל. די מעשה מיט אַ טעמפל איז אַזאַ:

אין ווילידזש האָבן זיך אָנגעקליבן עטלעכע צענדליק ייִדישע פֿאַמיליעס, האָט מען זיך געכאַפט, אַז מ'מוז האָבן אַ שטיקל היזל פֿאַר "גאַטעס־דינסט"... מען מעג זיך טאַקע זיין ניט פֿרום, אָבער עס פֿאַסט ניט פֿאַר די גויים. זיי האָבן זייער קירך, דאַרפֿן מיר האָבן אונדזערע. נאַטירלעך, הענרי ראָוז מיינט ניט אַ קלויז "ווי אין יוראַפּ דאַרטן", נאָר אַ קליין טעמפעלע, אויפֿן איידלען וועג. אַנשטאַט אַ חזן — אַ קאַנטאָר; אַנשטאַט אַ רבֿ — אַ ראַבּי אד"גל.

אין געלט איז דווקא ניט קיין מניעה, אַלע יידן זיינען קיין עין־הרע ניט אַרעם ...

מ'האַט געקויפֿט אַ שטיקל פּלאַץ פֿון אַ חשובֿן אַמעריקאַנער בירגער, וואָס ווי באַלד פֿאַר אַ ייִדישער "משורטש" האָט ער פֿאַר זייער ביליק אַוועקגעגעבן. אויסגעבויט אַ שיינעם, קליינעם טעמפל. ער האָט אויסגעזען פֿון דרויסן כּמעט ווי זייערער, אויפֿן אַמעריקאַנער אויפֿן. אינעווייניק איז עס געווען מעשה סינאַגאָגע. נאָר ראָוז האָט עס גערופֿן טעמפל, ווי ער געדענקט נאָך אין די גרויסע שטעט אין איראָפּע, אין די העכערע קלאַסן.

— וואָס־זשע איז דער חילוק פֿון אַ טעמפל ביז אַ קלויז? שטעלט מיר הענרי ראָוז אַ פֿראַגע און ענטפֿערט גלייך אַליין:

— אין אַ קלויז דאַווענען אַלע מיט. אין אַ טעמפל, אָבער, לאָזט מען עס דעם קאַנטאָר, און דער עולם — אָדער ער

שוויגט, אָדער אַז איינער וויל שוין דווקא ניט פֿאַרלאָזן זיך אין גאַנצן אויפֿן קאַנטאָר, זאָגט ער מיט, אָבער אין דער שטיל, עס זאָל ניט ווערן קיין טומל. און אזוי איז טאַקע געווען אַ פּאָר יאָר. מען האָט פשוט מורא געהאַט ביים "גאַטעס־דינסט" צו עפֿענען דאָס מויל. עס פּאַסט ניט. עס איז דאָך, ווי זאָגט איר, אַ טעמפל.

מאַכט זיך, אָבער, אַ מעשה און אין אַ שיינעם זומער מופֿט אַרײַן אין ווילידזש אַ ייד מיט אַ באָרד, טאַקע פֿון יענע אמתע איראָפּעישע יידן, און עפֿנט זיך אויף אַ סטישאָנערי און ווערט דאָ אַ תּושבֿ. קיין בירגער איז ער טאַקע ניט, נאָר אַ תּושבֿ יאָ. איר פֿאַרשטייט? פֿאַרשטיי איך שוין, אַז פֿון דעם ייד וועלן מיר דאָ קיין פּבֿוד ניט האָבן...מילא, די באָרד ווי די באָרד. אמתע יענקיס טראָגן אויך בערד, כאָטש זייערע בערד זיינען עפעס בפּבֿודיקערע...נאָר וואָס דען? דער דאָזיקער ייד קומט זיך צו גיין אין טעמפל און פֿרעגט אים בחרם דעם חילוק פֿון אַ טעמפל ביז אַ שול!

... דער קאַנטאָר לאָזט אויס, הייבט ער אָן מיט אַ ניגון, ווי אין אישישאָק...עס איז מיר געוואָרן פֿינצטער אין די אויגן, ער האָרגעט אַוועק דעם טעמפל.

גיי איך צו אים נאָך גאַטעס־דינסט און באַמערק אים איידל, אין יידיש:

— מיסטער, — זאָג איך — דאָס איז אַ טעמפל, ניט קיין בעת־מדרש...דאָ איז ניט אַנגענומען הויך צו דאָוונען...

שמייכלט ער און ענטפֿערט:

— אַז מען קען מאַכן אין אַמעריקע פֿון אַ משורטש אַ שול, מעג מען דאָך פֿון אַ טעמפל אַ בעת־מדרש אַוודאי מאַכן.

און מיינט איר, ער האָט ניט אויסגעפֿירט? ער האָט שוין געהאַט אַזאַ בוח אין זיך. ווי ער פֿלעגט אַ געשריי טאָן מיט זיין היימישן ניגונדל "ברוך שאומר" האָט זיך דערוועקט ביי נאָך איינעם דעם חשק, ביי אַ דריטן, ביי אַ פֿערטן; פֿריער אַ ביסל פֿאַרזיכטיק, שטילער, נאָך דעם העכער, העכער...ביז עס איז געקומען צו די הללויהס און נאָך דעם צו קריאת־שמע — איז געוואָרן אַ יעלה, ווי אין אַן אמתן בעת־מדרש...און צו חזרת הש"ץ האָט זיך אויך דער קאַנטאָר פֿאַרגעסן, אַז ער זינגט פֿון זולצערס סידור, און איז אַוועק אויפֿן היימישן אויפֿן, מיט דעם אמתן ניגון... איצטער איז אויס טעמפל: מען דאָווענט פֿליין, ווי אין דער היים, מען שרייט, מען שאַקלט זיך און צו עלינו שפייט מען אפֿילו אויס...